

Вања Глишин*

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАВ У ВИЗУРИ НЕМАЧКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ**

Сажетак

Река Дунав је, према својим географским и хидрографским карактеристикама, стратешки, политички, економски, привредно, саобраћајно и геополитички једна од најзначајнијих река у Европи. Реч је о реци која се у систему Рајна-Мајна-Дунав пружа од Северног мора, на западу, до Црног мора, на истоку, и тако чини континенталну геополитичку хоризонталу, спону запада и истока и потенцијални пут ка Блиском истоку. Имајући у виду да Немачка као респектабилна држава Европе контролише значајан део тока Дунава, али и представља централну државу Средње Европе, те да је у својим геополитичким плановима перципирала исток и југоисток као легитимне зоне геополитичког освајања, сматрамо да у историјском континуитету види Дунав и Подунавље као стратешку шансу за своје водеће позиционирање на европском тлу на почетку 21. века. О значају Дунава у физичко-географском и геостратешком смислу пишемо у првом делу рада, са циљем да укажемо на његове најзначајније карактеристике. Потом, у циљу што јаснијег разумевања континуитета немачких

* Е-адреса: vanja.glisin@ips.ac.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7747-6205>

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе“, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

геополитичких аспирација, анализу смо вршили на стратешком и тактичком нивоу, што значи да смо у другом делу рада извели класичне немачке геополитичке константе, да бисмо у трећем делу рада показали да се оне и у тактичком смислу спроводе на терену, првенствено економским и привредним инструментима, али уз тенденцију преузимања водеће улоге у источној и југоисточној Европи.

Кључне речи: Дунав, Подунавље, Немачка, континентализам, геополитика, Средња Европа, Балкан

УВОД

Позиционирање држава на европском континенту током историје зависило је од бројних фактора, као што су просторни, политички, цивилизацијски, културни, социјални и други. У различитим историјским етапама могли смо да приметимо преплитање наведених фактора, али и њихово сукобљавање. Просторни фактор представља основу државног развоја, али и разлог државних освајања и сукобљавања. Следећи основни закон геополитике о дуализму копна и мора, моћи ћемо да уочимо да оне државе које имају континенталну позицију без излаза на море, а претендују да буду активни играчи у међународним односима, настоје да изађу на „топла мора”, док државе које имају маритимну партиципацију теже да очувају своју позицију, ојачају поморску моћ и спрече континенталне државе да заузму приобалне просторе. Између тих геополитичких играча који припадају таласократији или телурократији, налазе се региони који су током историје означавани као „празне земље” и простори за освајање и ширење територија, те су управо ти простори били места сукоба различитих геополитичких концепција.

Немачка као водећа земља континентализма сукобила се са Русијом (евроазијством) на истоку и са Турском (османизмом) на југоистоку, што нам говори о сукобу три различита геополитичка концепта. Планови Немачке да освоји исток и југоисток Европе, те да се даље шири ка блискоисточним нафтоносним пољима били

су у супротности са руским и турским визијама освајања. Линије расцепа повучене су у источној и југоисточној Европи, а њихови сукобљени интереси чинили су својеврсни геополитички чвор који је карактеристичан за простор Балкана. Природни фактори неретко су узимани као границе, те су се током историје водиле и борбе за превласт на рекама, посебно када је у питању Дунав који је представљао границу између германског и османског фактора. Отуда бројне тврђаве и утврђења на стратешким позицијама дуж тока Дунав. Војни планови, пре свега Немачке, перципирани су Дунав као реку од виталног значаја за снажно позиционирање у југоисточној Европи и даљи продор ка Црном мору и Блиском истоку. Дунав осим стратешке улоге, има значај и за економско и привредно јачање, због чега сматрамо да га Немачка и на почетку 21. века види као геоекономску трансверзалу од кључног значаја. Стога и полазимо од претпоставке да Немачка у историјском континуитету настоји да контролише Дунав и Подунавље, сматрајући да је то геополитичка, геоекономска и геостратешка шанса водећег позиционирања у источној и југоисточној Европи.

Анализа предмета истраживања има два нивоа: стратешки и тактички. Стратешки ниво анализе подразумева спознају геополитичких константи глобалних и регионалних сила, са посебним освртом на њихове интересе према означеним државама и регионима. Тактички ниво подразумева анализу актуелних догађаја које можемо пратити у одређеним временским етапама и фазама, пратећи међународни и регионални контекст, понашање држава које активно учествују у спровођењу сопствених интереса, као и позицију држава које су означене као интересна сфера међународних актера. Дакле, стратешки ниво анализе тиче се немачких геополитичких константи које ћемо представити у раду, како бисмо у наставку рада на тактичком нивоу анализирали њихову примену на терену.

НЕМАЧКА ГЕОПОЛИТИЧКА МИСАО

Класична немачка геополитичка мисао развијала се на теоријским постулатима географије, антропологије и политике, односно на антропогеографији, са циљем да утврди однос између простора, државе и човека или да препозна њихову органску повезаност. Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*) је у својим најважнијим делима Антропогеографија (*Antropogeographie*) из 1882. године и

Политичка географија (*Politische Geographie*) из 1897. године поставио основе за развој будуће научне дисциплине, геополитике. Већ поменута органска повезаност простора, државе и човека приметна је у Рацеловим радовима. Он је, подстакнут органицистичким и дарвинистичким теоријама, сматрао да тло обликује људе и да утиче на њихов раст и развој. Отуда схватање да је држава организам укорењен у тлу. Дакле, органицистички приступ се испољава у Рацеловом односу према простору (*Raum*), што даље доводи до стварања нове димензије коју кодирамо као животни простор или *Lebensraum*. Према његовом мишљењу, основне потребе и заједнички интереси народа који живи на једном простору јесу храна, станиште и размножавање, што би животни простор требало да обезбеди (Деспотовић 2012; Дугин 2004; Глишин 2019). Из тога произилазе појмови *просторни смисао* (*Raumsinn*) и *животна енергија* (*Lebensenergie*), којима Рацел настоји да означи квалитет географског простора од ког зависи „политичко уобличавање у историји народа и држава” (Дугин 2004, 40). Имајући у виду да Рацел државу посматра као живи организам чији раст зависи од карактеристика тла као што су рељеф, величина територије, границе и положај, као и особености народа, јасно је да постоји потреба за њеним растом и ширењем (Глишин 2019, 16). Из тога следи „колонизаторска логика”, која подразумева „потребу ширења територије и њену експанзију изван постојећих граница” (Деспотовић 2012, 16). Ширење животног простора је борба за опстанак, јер „недостатак простора и просторни нихилизам” доводе државу у „животну опасност”. Стога је „опросторена” политика успешна политика, сматра Рацел (Степић 2016, 146).

Уколико разумемо да се држава као живи организам рађа, расте и умире, онда је према органицистичкој теорији логично да се држава шири и скупља, што одбацује концепт *неповредивости граница* (Деспотовић, Глишин 2021). Рацелов идеал је ширење држава до „природних граница”, што води стварању великих политичких и економских простора, односно до „државе-континента”. Рацелови радови критиковани су на Западу због потенцијала његових теорија за развој фашизма и експанзионизма. А на Истоку Рацелов теоријски опус виђен је као основа империјализму.

Развој органицистичког приступа и антропогеографске теорије наставља Рудолф Кјелен (*Rudolf Kjellén*). Уједно, Кјелен је први употребио појам геополитике, али је и сматрао да треба да се

конституишу још четири неологизма: *екополитика* (*Ekonomopolitike*), *кратополитика* (*Kartopolitike*), *социополитика* (*Sociopolitike*) и *демополитика* (*Demopolitike*) (Дугин 2004, 44; Степић 2016, 155, 158-159).

Кјелен је своје идеје повезивао са Немачком, настављајући да развија Рацелову идеју о континенталној држави. У том контексту, интереси Немачке као централне копнене државе у Европи били су супротстављени интересима Енглеске и Француске, које су виђене као западноевропске државе (Дугин 2004, 45). Заправо, Кјелен је сматрао да Немачка уз помоћ Турске треба да прошири свој утицај на „Дарданеле и Персијски залив (програм Елба–Еуфрат), као и на Египат, укључујући Суецки канал, Судан и Африку до екватора (програм Елба–Екватор)” (Грчић 2000, 38). Ипак, пораз Немачке у Првом светском рату пореметио је те планове, а прекрајање граница на Версајској конференцији додатно је усложнило разграничење држава на европском тлу. Питање граница је питање односа снага, сматра Кјелен, што даље доводи до закључка да снажније и развијеније државе своје територије шире на уштрб слабијих држава (Кјелен 1923). Кјелен је сматрао да „Немачка треба да шири своју просторно-географску експанзију на средњоевропски простор, тежећи идеалу континенталне државе великих планетарних размера”, чиме је оправдавао немачки експанзионизам на рачун Француске и Британије (Деспотовић 2012, 17; Глишин 2019, 17). Осим тога, он је истицао да Немачка „мора себи прибавити сигурно тржиште за куповину сировина и за продају производа”, другачије речено – „посебну интересну сферу” (Кјелен 1923, 130-131). У том контексту, указаћемо на програме *Берлин–Багдад* и *Средња Европа*.

О Средњој Европи посебно је писао немачки геополитичар Фридрих Науман (*Friedrich Naumann*) који је 1915. године објавио своје капитално дело под називом „Средња Европа” (*Mitteuropa*). Зачетници немачке концепције *Mitteuropa* били су Фридрих Лист (*Friedrich List*) и Карл Лудвиг фон Брик (*Karl Ludwig von Bruck*) који су имали заједничку визију стварања проширене Европе на економском плану (Орел 2012, 154). Дакле, средњоевропски простор виђен је као значајан за Немачку, али је, исто тако, истицана и улога Немачке у том средишњем простору илити средишњем положају (*Mittellage*) (Дугин 2004). Средња Европа као геополитичка целина окупљања око Немачке представљала је Науманову визију о стварању четврте светске силе, поред Енглеске, САД и Русије (Пророковић

2014, 36). Према његовом мишљењу, Немачка је без Аустрије и Мађарске била сувише мала (*kleindeutsch*), те је визија о стварању Средње Европе као конфедерације требало да превазиђе ту слабост (Пророковић 2014, 197). Интеграција средњоевропских земаља имала би три корака: 1) регулисање питања економске сарадње; 2) регулисање питања војне сарадње и 3) дефинисање јединствене спољне политике (Орел 2012, 159).

Значајан допринос немачкој геополитичкој мисли дао је Карл Хаусхофер (*Karl Haushofer*), који је развијао геополитику као *стратешку доктрину*. Он је настојао да на основу просторног распореда копна и мора пронађе могућности за немачку експанзију, која је првенствено трасирана ка истоку и југоистоку. Према томе, немачки *Lebensraum* требало је проширити на рачун Словена (Павић 1971, 19). Дакле, Хаусхофер је трагао за аргументима који би оправдали „два аспекта хитлеровске мисли: животни простор (*Lebensraum*) и народ (*Volk*)” (Орел 2012, 167). Идеју *Mitteleurope* Хаусхофер такође посматра као средство за „одлучан пробој ка Евроазији и југоисточној Азији, окружујући Русију”, наводећи да „остварење *Mitteleurope* постаје средство и крај немачке мисије” (Орел 2012, 167-168). Ширење немачког утицаја првенствено би се заснивало на економским аспектима, што је евидентно и у савременом спољнополитичком наступу Немачке.

Универзитетски професор и геополитичар Карл Шмит (*Carl Schmitt*) значајно је допринео развоју немачке геополитичке мисли. Шмит је развијао идеје и теорије о великом простору (*Grossraum*), Номосу земље и Номосу мора (Шмит 2011). Теорија о великом простору (*Grossraum*) у себи садржи империјалне тежње ка просторном ширењу државе и народа. Просторно ширење државе „не подразумева само политички већ и економски и технички аспект распрострања моћи, од града-државе, преко државе-територије, до државе-континента” (Деспотовић 2012, 22). Шмит је у тексту „Простор и Велики Простор у праву народа” из 1940. године написао да је Велики простор „сфера планификације, организације и људске делатности укореена у актуелној и опсежној тенденцији будућег развоја” (Дугин 2004, 78).

Напоследку, немачки теоретичари и мислиоци видели су геополитику као практичну примену географије у политици. Они су синтетисали методе географије, економије, социологије, етнологије и етнопсихологије, како би анализирали капацитете једне државе,

њену „офанзивну и дефанзивну моћ” и све што би могло бити од користи да се „постигне успешно поткопавање и рушење одбрамбеног система противника” (Грчић 2000, 43). Неретко су поменуте идеје биле злоупотребљаване од стране нацистичког режима, због чега не смемо заборавити да је Немачка „колевка расистичке варијанте геополитике, која је коришћена као покриће за „природно право” на експанзију према другим сувереним државама и покорвање њихових народа” (Шушић 2004, 245).

ДУНАВ – ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСKE И ГЕОСТРАТЕШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Река Дунав представља једну од најзначајнијих у Европи, са разгранатом хидрографском мрежом, бројним пловним притокама и повољним географским простирањем. Дунав извире у Немачкој и речним током дугим 2850 км пружа се до Црног мора, што га чини другом најдужом реком у Европи, али и најзначајнијим пловним током и саобраћајним коридором. У прилог томе иде чињеница да је 2588 км тока Дунава пловно, те да он има чак 34 пловне притоке, градећи тако разгранату саобраћајну мрежу и речни привредни коридор. Осим тога, Дунав повезује речни и поморски саобраћај осом запад-исток, односно, од континенталне Немачке до Црног мора. Због тога је Андрија Ристић наводио да би Југославија своју привреду требало да веже за Дунав, а не за Јадран (Ристић 1939, 42). Свесни смо да је маритимна партиципација у том смислу значајнија и респектабилнија шанса за развој државе, али то не умањује важност Дунава који је, након 1992. године и пуштања у рад канала Рајна-Мајна-Дунав, постао европска геоекономска трансверзала од Северног мора до Црног мора и развојна шанса за оне државе кроз које Дунав протиче.

На претходно наведено надовезује се и стратешки значај, будући да се каналом Рајна-Мајна-Дунав повезује запад и исток Европе, а да у перспективи пројекат Дунав-Одра-Лаба/Елба има за циљ додатно побољшање Европске транспортне мреже (*Trans-European Transport Network – TEN-T*) и повезивање Балтичког, Северног и Црног мора (Regulation (EU) No 1315/2013; Димитријевић 2019). Током историје, Дунав је често представљао границу или пак линију продора, о чему рецимо сведочи период када је Наполеонова Француска кренула са освајањем западног дела Балканског

полуострва. Тада је Наполеон испројектовао судбину Балкана, сматрајући да се „универзално царство под његовим жезлом може створити само на Оријенту”, што је био офанзивни део плана, али је, исто тако, сматрао да се руском војнику треба онемогућити да приђе Дунаву и Београду (Екмечић 2017, 174-175; Глишин 2019, 42). У војно-тактичком смислу, Дунав је био од значаја за Аустро-Угарску која је у борбама против Србије и Румуније током Првог светског рата користила речну флотилу. Француски генерал Фердинанд Фош говорио је пред крај Првог светског рада да онај ко господари Дунавом, господари Централном и оријенталном Европом, а да је онај ко није на Дунаву, заправо све изгубио (Гулић 2012, 34). Током Другог светског рата, Немачка је користила Дунав за продор на исток, док је Совјетски Савез настојао да делује контраофанзивно ка западу. Дакле, Дунавом је могуће остварити продирање осом северозапад-југоисток, али и осом југоисток-северозапад, што у геополитици кодирамо као *чворност* која је, између осталог, карактеристична за Балкан (Глишин 2019; Деспотовић, Глишин 2021 а; Деспотовић, Глишин 2021). У том контексту треба напоменути и притоке Дунава које чине мрежу значајно ширу од самог дунавског тока и тиме омогућавају залажење у планинске области Алпа, Динарских планина и Карпата, али и ширење ка Јадранском и Егејском мору, Великој европској низији и томе слично.¹ Дакле, свеукупно гледано, река Дунав стратешки, политички, економски, привредно, саобраћајно и геополитички једна је од најзначајнијих река у Европи.

НЕМАЧКИ СРЕДЊОЕВРОПСКИ КОНТИНЕНТАЛИЗАМ И ДУНАВ – 20. И 21. ВЕК

Средњоевропски континентализам сврставамо у телурократске геополитичке концепције и као централну силу одређујемо Немачку. Реч је о концепту који се развијао под утицајем Оријента и Окцидента, а разлог томе јесте положај Средње Европе између Запада и Истока. „Геополитичка карта Европе дели се на три основна ареала... Други ареал је Средња Европа (*Mitteleurope*). За Средњу Европу је карактеристично геополитичко супротстављање како европском Западу, тако и Истоку... Три геополитичке европске формације изазивају на континенту сталне зоне затегнутости које се стварају на непостојаним и стално променљивим границама између европског

¹ О значају Мораве и Вардара погледати више у: (Глишин 2022, 147-169).

Запада и Средње Европе с једне стране, и између Средње Европе и Русије (Евроазије) с друге стране” (Пророковић 2018, 589). Због своје улоге посредника, Средња Европа често је посматрана као граница између та два ареала. Катрин Орел сматра да је Средња Европа „верски ближа Западу и развија културни модел који обилује одликама преузетим са Запада, али у великој мери њено наслеђе у погледу идентитета има много тога заједничког са Источном Европом” (Орел 2012, 135). Историјски посматрано, Немачка је тежила да успостави превласт на простору Средње Европе са циљем да се економски и привредно прошири. Према томе, Немачка је, следећи теорије геополитичких мислилаца, конципирала идеје продора на исток (*Drang nach Osten*) и југоисток (*Drang nach Südosten*). Аустро-Угарске тежње ишле су у правцу изградње чврсте позиције у југоисточној Европи, коју је перципирала као своју природну интересну сферу, док је Немачка настојала да на истом простору изгради своју пуну превласт као и да према Блиском истоку отвори врата сопственом продору и да сломом Србије нанесе тежак политички пораз Антанти. Тада рођена *Einkreisungsthese* („теза о опкољавању” Рајха од стране непријатеља, наводно намерних да униште немачки народ) била је пропагандно средство (Митровић 2018, 192-196).

Балкан је у стратешким програмима и документима означен као значајан простор за продор, а Дунав је неретко узиман или као граница или као траса кретања од запада према истоку. „Будућа империја требало је да буде сачињена од самог Рајха или територије која је одређујући фактор, онда од области које су значајне за проширење сировинске базе и тржиште одређујућег фактора и, коначно, од земаља које имају улогу привредно-допунских” (Митровић 2018, 215-216). За немачки Рајх, Дунав је био привредно и стратешки значајан, због чега су власти тридесетих година прошлог века планирале да створе нови економски простор на Дунаву и југоистоку Европе (Гулић 2012, 61). Контрола Дунава и Подунавља обезбедила би Немачкој пут ка истоку који је, како смо већ истакли, био примарна траса у немачким стратешким плановима, али и извор природних и рудних сировина које се налазе у региону Дунава и Подунавља. Тиме би се обезбедили основни елементи једног животног простора – храна, простор за живот и ширење нације. Др Волфганг Хепкер писао је у свом чланку 1940. године да је Дунав „судбоносни пут Немачке”, додајући да ће „одлучна борба, у којој данас стоји немачки народ, истакнути улогу Дунава у изградњи нове

континенталне политичке свести. Европа је била дуго упућена на Океан. Велики преображај новог поретка нашег континента, који се остварује током данашњег рата, биће дефинитивна потреба животне заједнице између 80 милиона Немаца и народа Југоистока. Дунав, који се налази као веза земаља од Шварцвалда до Црног мора, имао је јаког удела што се Европа најпосле освестила” (Гулић 2012, 62). И Адолф Хитлер је говорио о Дунаву као „току будућности”, којим ће тећи „нафта и товари житарица”. Осим тога, треба напоменути да је Хитлер имао план да Дунав споји са Рајном, Мајном и Одром, са циљем да створи највећи саобраћајни ток у Европи, као и да повеже Дунав са Тисом, затим са Моравом и Вардаром, као и са Јадраном. У том периоду је и Хајнрих Химлер говорио о значају Дунава, али и Београда, наводећи да би његовом контролом Немачка могла да обезбеди превласт у Подунављу (Гулић 2012, 62-63, 65). Наведено нам потврђује да је Немачка имала визију стварања развијене речне саобраћајне мреже којом би се кретала од северозапада ка југоистоку и истоку. Мишљења смо да је тај програм контроле Дунава обухватао како економске и привредне сегменте, тако и политичке и територијалне, управо следећи класичне геополитичке постулате.

Након Другог светског рата, улога Немачке је потиснута, а питање пловидбе Дунавом требало је решити на дунавској конференцији у Бечу. Водећу улогу преузеле су Сједињене Државе које су се залагале за интернационализацију Дунава, али су се томе успротивиле Југославија и Совјетски Савез, истичући начело прибрежности илити „Дунав – дунавским народима” (Гулић 2012, 192). О значају Дунава сведочи и чињеница да је то питање било једно од важнијих на Мировној конференцији у Паризу 1946. године. У наредним годинама, односно током хладноратовског периода, Немачка је била маргинализована и подељена „гвозденом завесом” на западни и источни блок, као и њени планови о Дунаву и Средњој Европи.

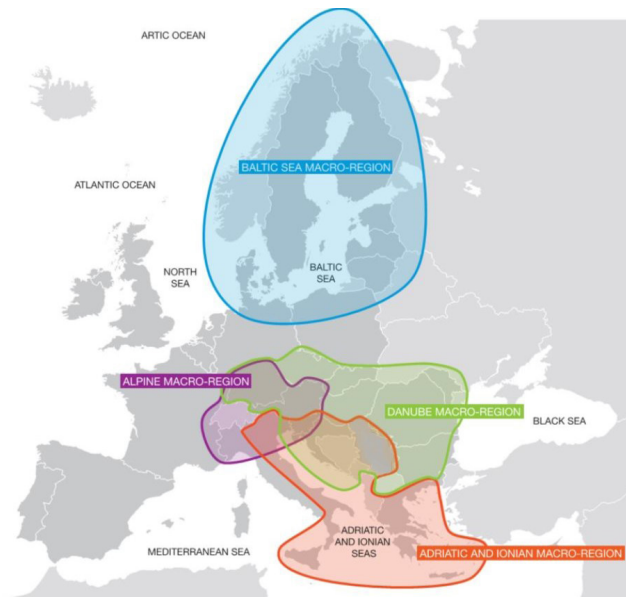
Реактуелизацију пројекта *Mittleuropa* лоцирамо након рушења Берлинског зида и уједињења Немачке, што је, како примећује Кетрин Орел, трећи покушај еманципације Средње Европе (Орел 2012, 143). Тада отпочиње и процес реинтеграције источноевропских држава у Европску унију, чиме се „простор за нови наступ средњоевропског континентализма нагло отвара” (Пророковић 2015, 58). Професор Миломир Степић сматра да тада „почињу да се појављују различите визије, модалитети и просторне опције издавајања средњоевропског

простора, махом замаскиране културним и економским принципима, али очигледно мотивисани геополитичким интересима” (Степић 2016, 231).

Свесни смо да Немачка у последњих неколико деценија као једна од најмоћнијих европских држава има визију свог државног оснаживања и економског ширења. Међутим, немојмо заборавити да је она чланица НАТО пакта и Европске уније и да се налази под снажним притиском Сједињених Држава. Нема сумње да ће САД све учинити како би осујетиле немачке геополитичке планове и евентуално повезивање са другим геополитичким такмацима на евроазијском тлу. Један од примера јесте онемогућавање Северног тока 2 који је у тренутним околностима много значајнији са Немачку, него за Русију. Такође, Немачка је под притиском увела низ антирусских санкција од почетка украјинске кризе које су се негативно одразиле на немачку привреду и стање у држави. Присетимо се да су водеће чланице ЕУ Француска, Немачка, Шпанија, Белгија и Луксембург формирале Евроснаге (*Eurocorps*) како би на војном плану оствариле одређену самосталност у односу на САД, али је јасно да је њихова подређеност НАТО пакту неупитна (Пророковић 2013, 71).

Претходно наведено нам потврђује да Немачка на почетку 21. века не може директно и неометано да делује у регионима источне и југоисточне Европе, будући да САД не дозвољавају било који вид угрожавања њихових геополитичких интереса на европском тлу. Међутим, сматрамо да су у том контексту макрорегионалне стратегије Европске уније погодно тле за, пре свега, реактуелизовање немачког геополитичког концепта. У том контексту бележимо Балтичку (2009), Дунавску (2011), Јадранско-јонску (2014) и Алпску (2015) стратегију (Saller 2022; Gänzle 2019). Главна идеја која је довела до креирања маркорегионалних стратегија тиче се повезивања и развоја држава и региона.

Карта 1. Макрорегионални системи ЕУ

Извор: European Commission (2017).

На карти [1] можемо да видимо да стратегије обухватају државе ЕУ и треће земље које се налазе на истоку и југоистоку Европе. Стварањем макрорегиона и укључивањем оних држава које нису чланице ЕУ, остварује се политичко и економско везивање тих држава за Унију. Уколико наведене процесе посматрамо у односу на геополитичке опоненте, на првом месту Русију, увидећемо да позиционирање макрорегиона прати логику ширења НАТО пакта и ЕУ ка истоку, али и логику стварања модерног Интермариума (*Modern Intermarium*) (Friedman 2022), са циљем повезивања источноевропских држава и оснаживања источног блока према руским границама. Наведено можемо посматрати и у контексту сукоба у Украјини, узимајући у обзир проширење НАТО-а уласком Финске 2023. године и тежњама да се евроатлантским структурама прикључи и сама Украјина. Према томе, колега Пророковић има право када каже да све оно што се одређује појмовима „регионално”, „регионална политика” и „регионална сарадња” јесте „инструмент геополитичког заокруживања одређеног простора”. Са тим у вези, Пророковић поставља питање ком фактору би највише користили макрорегиони, Европској унији или Сједињеним Државама и надаље проблематизује позицију оба чиниоца, наводећи да, са једне стране,

подељеност унутар ЕУ на линији таласократија-телурократија онемогућава њену геополитичку самосталност, док, са друге стране, у интересу атлантизма није „територијална кохезија макрорегиона” (Пророковић 2014 а, 19). Према томе, геополитичку добит од стварања макрорегиона имао би трећи фактор, односно средњоевропски континентализам на челу са Немачком. Првенствено, простори обухваћени макрорегионалним стратегијама у највећој мери се поклапају са оним просторима који су били у фокусу стратегија „Продор на исток” и „Велики источни план”, што се и везује за немачке геополитичке планове из прве половине прошлог века (Пророковић 2014 а, 19-21). Као што смо раније и навели, реч је о зонама од виталног немачког интереса у циљу стварања животног простора. Осим тога, већ смо показали на који начин је Немачка перципирала Дунав и због чега је сматрала да је овладавање том реком од значаја. Исто тако, повезивање речног пловног пута са поморским виђен је као развојна шанса и примарни интерес за озбиљно геополитичко позиционирање Немачке. Делимо мишљење са колегом Пророковићем да су макрорегионалне стратегије ЕУ корисни инструменти за учвршћивање и оснаживање геополитичке позиције Немачке на почетку 21. века.

За наш рад је посебно значајан Дунавски макрорегион који, као што можемо да видимо, обухвата четрнаест држава и залази у друге макрорегионе, излазећи на Црно и Јадранско море, али гравитира и ка Егејском мору. Основна идеја Дунавске стратегије тиче се јачања регионалне сарадње, економског и привредног развоја, заштите животне средине и успостављања система безбедне пловидбе и развоја транспорта (SEC(2010)1490). Осим тога, паневропски Коридор 7 означен је као пловни пут Дунавом, због чега се још назива и Дунавски коридор, који заједно са Рајном и Мајном чини најзначајнији водени пут на европском континенту.

Интересна сфера којој тежи германски чинилац иде дуж Дунава као важног коридора који се од извора у Немачкој пружа до Црног мора. Дунавски макрорегион је „источни крак континенталне геополитичке хоризонтале која се пружа правцем Рајна-Мајна-Дунав и која може представљати геоекономску *жилу куцавицу* Европе” (Пророковић 2014 а, 23). Овим краком је успостављен пловни пут између Црног и Северног мора што олакшава „даље трансферисање западноервопских и средњоевропских економских, културних и војни интереса и утицаја ка средњоазијском и блискоисточном региону” (Пророковић 2014 а, 23). Да стварање Дунавског макрорегиона има

геополитичку позадину, потврђује професор Степић када каже да је Дунавска стратегија „само у декларативном смислу израз регионалног приступа таласократски конципиране ЕУ у интегрисању подунавских држава, а много више је геополитички и геоекономски инструмент њиховог непосредног укључивања у интересну сферу (пре)моћне Немачке која се ретелурократизује” (Степић 2014, 629).

Карта 2. Рајна-Дунав – континентална геополитичка хоризонтала

Извор: Пророковић (2014 а), 24.

Колега Пророковић сматра да државе континенталног дела Европске Уније јачањем европске геополитичке хоризонтале [Карта 2] обезбеђују „самосталнији геополитички наступ у будућности” (Пророковић 2014 а, 23). На тај начин се „телурократске средњоевропске земље у великој мери ослобађају непријатног притиска и зависности од таласократских САД и њихових западноевропских савезника” и „отварају сасвим нове перспективе на истоку, што може довести и до стварања нових геостратешких и геоекономских партнерстава” (Пророковић 2014 а, 23). У том сегменту, Немачка користи економске и привредне елементе везивања држава Средње Европе за себе и тиме настоји да обезбеди водећу улогу у том региону. Дакле, нема сумње да у Немачкој постоји тежња за осамостаљивањем, али се поставља питање у којој мери је то могуће? Европска унија је верни заступник атлантизма и „проводник таласократских интереса у источном појасу евроатлантског геополитичког простора”, што значи да Немачка мора да „користи механизме ЕУ како би ојачала сопствену позицију” (Пророковић 2015, 59-60), и потом да учврсти ширу зону утицаја која би обухватала Балтик, Јадран и Подунавље. Посматрано из угла континентализма, успостављање зоне геополитичке контроле над током Дунава је *condition sine*

qua non. „Отуда се овладавање Подунављем (посебно његовим панонским сектором) сматра „формулом” централноевропске и укупне континенталне моћи, те „одскочном даском” за даље империјалне продоре, и то: у влашко-пontiјски басен; у кавкаски, прекаспијски и централно азијски простор; на југоисток, балканском трансмисијом, до полуга светске моћи – Босфора, Дарданела, Суеца, блискоисточних културних жаришта и резерви нафте” (Степић 2004, 165). Дунавска саобраћајно-географска „кичма” постала је неприкосновена геополитичка чињеница експанзионистичких амбиција германског „блока”, парадигма „копнене варијанте” стицања немачке моћи (Пророковић 2014, 177-178).

Са обзиром на чињеницу да се ток Дунава значајним делом пружа и преко Балкана, осврнућемо се на неколико геополитичких и безбедносних изазова када су у питању немачке аспирације. Наиме, Немачка перципира Балкан као важну копчу Средње Европе и црноморског басена. Затим, енергетски и саобраћајни коридори пружају се и на балканском простору чинећи важан део целокупне европске мреже. Такође, Балкан у безбедносном смислу у вишевековном континуитету има значајну улогу са средњоевропске и западноевропске државе, јер представља својеврсну капију спречавања и успоравања народа који настоје да се крећу осом југоисток-северозапад. У историји, Балкан је био тврђава коју је османски фактор морао да прође како би ишао даље ка срцу Европе, да би данас то могли да посматрамо у контексту миграција. Најзад, Балкан је значајан за Немачку у контексту Дунавске и Јадранско-јонске стратегије. Контролом важних лука на Јадрану, као што су Трст, Копер и Ријека и на Црном мору, првенствено Констанца, Немачка би контролисала важне саобраћајне и привредне коридоре и повећала би конкурентност средњоевропске привреде. Осим наведеног, неопходно је да укажемо и на потенцијалне геополитичке и безбедносне ризике који имају своје историјско утемељење и могу бити извор поновних нестабилности на овом простору. На првом месту, истакли бисмо Војводину као потенцијално геополитичко жариште и предмет немачких, мађарских и хрватских аспирација. Историјски посматрано, Војводина је дуго била „војна граница ишарана утврђењима дуж Дунава” (Труд 2007, 101), што јој је одређивало геополитичку судбину „кључне карице која просторно и културолошки повезује флуидне границе Средње Европе и Балкана” (Деспотовић 2018, 43). Професор Деспотовић указује да

се те границе у мирнодопским околностима лако могу прескакати, наводећи пример европског регионалног повезивања Дунав-Криш-Мориш-Тиса, које „нема за циљ само економско укрупњавање и бољу циркулацију робе, људи и капитала, већ је праћено снажним процесима фрагментације националних држава, чинећи постојеће границе порозним” (Деспотовић 2018, 43). Професор Степић указује да би Србија без Војводине била „ампутирана” од остатка континента. „Линија те ‚хипотетичке ампутације’ била би на Сави и Дунаву, Војводина (и цела Панонска низија) припала би богатој тзв. немачкој Европи као њена периферија, а Срби би као давно и стереотипно перципиран ‚ремитилачки фактор’, највероватније били потиснути јужно на Балканско полуострво. Србија би остала без најразвијенијег дела своје територије. Београд би постао периферан, пограничан и врло рањив (главни?) град, распопуњене гравитационе зоне и битно хендикепираног географског положаја. Дунав би, такође, постао погранична река са незнатним српским утицајем на њему” (Степић 2004, 42). Када је у питању однос Србије и Хрватске, спорови око разграничења у подручју Дунава угрожавају територијални интегритет Србије. Преговори о спорној граници на Дунаву дужине око 145 км између две државе отпочели су 2002. године, али до договора још увек није дошло. Спорне тачке лоциране су код Апатина и код Шаренградске и Вуковарске аде. Србија се по том питању залаже за повлачење државне границе средином Дунава, док Хрватска заговара катастарски принцип. Уколико би Хрватска истрајала у својој намери, њене границе би се прошириле на делове општина Апатин, Сомбор и Бачка Паланка, а Србија би била потиснута из значајног дела дунавског приобаља. Треба напоменути да Хрватска континуирано ради на остваривању својих геополитичких циљева и то, пре свега, куповином пољопривредног земљишта и задруга на територији Војводине.

ЗАКЉУЧАК

Полазећи од претпоставке да Немачка у историјском континуитету настоји да контролише Дунав и Подунавље, сматрајући да је то геополитичка, геоекономска и геостратешка шанса водећег позиционирања у источној и југоисточној Европи, можемо да закључимо да је на тактичком нивоу анализе наведено и потврђено. Наиме, значај Дунава у немачкој перцепцији недвосмислено је

истицан током Првог и Другог светског рата, готово као „витални интерес Рајха” у стратешком, привредном и саобраћајном погледу. Због војних пораза, Немачка није била у стању да на томе инсистира током хладног рата, али одмах након уједињења деведесетих година отпочиње реактуелизацију идеје „Средње Европе” и јачање своје, пре свега, привредне и економске позиције. Свесна да без контроле ширег простора не може да постане озбиљнији фактор у перспективи, Немачка користи инструменте Европске уније како би на тај начин проширила своје економске и привредне домете. У свеукупном репозиционирању Немачке, Дунав и Подунавље имају значајно место, али она због снажног притиска Сједињених Држава нема могућност директнијег уписа у контролу ширег дунавског региона. Стога су Стратегије ЕУ о стварању макрорегиона геополитичка шанса Немачке коју она неће пропустити. Као што смо и приказали, наведене Стратегије у највећој мери поклапају се са некадашњим немачким плановима освајања и продора на исток, а оно чега смо свесни јесте да Немачка није одустала од тих планова, већ је прилагодила методе деловања актуелним међународним околностима. То значи да би у повољнијим геополитичким околностима Немачка деловала директније у циљу овладавања зацртаним просторима, првенствено Дунавом и Подунављем. Иако наведено са ове тачке гледишта делује мало реално, историја нам сведочи су се многи велики потреси догађали изненада или су пак планови креирани за вишедесетогодишњу перспективу, „када за то дође време”. Са обзиром на то да се у овом контексту помиње и Војводина, коју перципирамо као потенцијално геополитичко жариште, неопходно је да будемо свесни свих геополитичких и безбедносних изазова и ризика који би могли да нас задесе у односу са суседним државама, а историјски верним немачким савезницима.

ЛИТЕРАТУРА

- Глишин, Вања. 2022. „Бујановачко-прешевска област као потенцијално геополитичко жариште у Србији: између националне безбедности и пројекта ‘Природна Албанија’“. *Политика националне безбедности* 22(1): 147-169. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.2212022.7>.
- Глишин, Вања. 2019. *Балканска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци.
- Грчић, Мирко. 2000. *Политичка географија*, Географски факултет, Београд.
- Гулић, Милан. 2012. *Дунав у југословенској политици према Совјетском Савезу (1944-1953)*, Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин. 2021. *Савремени међународни односи и геополитика*. Сремски Карловци: Каирос.
- Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин. 2021 а. „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности“, *Политика националне безбедности* 20 (1), Институт за политичке студије, Београд, стр. 21-35.
- Деспотовић, Љубиша. 2012. *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци.
- Деспотовић, Љубиша. 2018. „Српска Војводина као предмет немачких, мађарских и хрватских геополитичких планова и територијалних аспирација“, У: *Војводина као потенцијално геополитичко жариште у Републици Србији* (ур. Љубиша Деспотовић, Горан Иванчевић), Култура полиса 15 (1) (посебно издање), Култура – Полиса, Нови Сад, стр. 39-58.
- Дугин, Александар. 2004. *Основи геополитике*. Зрењанин: Екопрес.
- Димитријевић, Душко. 2019. „Дунав-Одра-Лаба/Елба водни ток – идеална платформа за развој односа између земаља Централне и Југоисточне Европе“, У: *Ретроспектива и будућност међународних политичких и економских односа у сливу Дунава*, Институт за међународну политику и привреду, Београд.

- Екмечић, Милорад. 2017. *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492-1992)*, Ево Book, Београд.
- Кјелен, Рудолф. 1923. *Држава као животни облик*, Издање И. Ђ. Ђурђевића, Београд–Сарајево.
- Митровић, Андреј. 2018. „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914-1918”, У: *Историја једне утопије*, књига I, Catena Mundi, Београд.
- Орел, Катрин. 2012. *Средња Европа: мит или стварност*, Clío, Београд.
- Павић, Радован. 1971. *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије)*, Свеучилиште у Загребу, Загреб.
- Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије*, Треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд.
- Пророковић, Душан. 2014. *Немачка геополитика и Балкан: О циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд.
- Пророковић, Душан. 2015. „Средњоевропски континентализам и четири могућа сценарија за Балкан”, *Култура полиса*, год. XII, посебно издање, Култура – Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад, стр. 55–65.
- Пророковић, Душан. 2014 а. „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ”, *Национални интерес*, vol. 19, год. X, бр. 1/2014, Институт за политичке студије, Београд, стр. 9–27.
- Ристић, Андрија. 1939. *Дунав: геополитичка студија*, Политика и друштво, Београд.
- Степић, Миломир. 2004. *Српско питање – геополитичко питање*, Јантра група, Београд.
- Степић, Миломир. 2014. „Србија и Дунавска стратегија: геополитички дискурс”, У: *Могуће стратегије развоја Србије*, Економски зборник, књ. XIII (ур. Часлав Оцић), Одељење друштвених наука САНУ, Београд.
- Степић, Миломир. 2016. *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије.

Труд, Алексис. 2007. *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд.

Шмит, Карл. 2011. *Номос земље*, Федон, Београд.

Шушић, Славољуб. 2004. *Геополитички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд.

Friedman, George. 2022. „Modern Intermarium”. *Twitter*, January 14, 2022. https://twitter.com/george_friedman/status/1482024921383514114.

Gänzle, Stefan, Stead, Dominic, Sielker, Franziska & Chilla, Tobias. 2019. „Macro-regional Strategies, Cohesion Policy and Regional Cooperation in the European Union: Towards a Research Agenda”, *Political Studies Review* 17(2), 161–174. <https://doi.org/10.1177/1478929918781982>.

European Commission. 2017. New study on EU macro-regional strategies, <https://ec.europa.eu/newsroom/region/items/610870/en>.

European Commission: SEC(2010) 1489.

Trans-European Transport Network (TEN-T): Regulation (EU) No. 1315/2013.

Saller, Raymond. 2022. „Macro-regional strategies as a catalyst for the further development of the European multi-level governance system?”, *Arbeitsberichte der ARL: Aufsätze*, in: Chilla, Tobias & Sielker, Franziska (ed.), *Cross-border spatial development in Bavaria: Dynamics in cooperation – Potentials of integration*, volume 34, pp. 184-200.

Vanja Glišin**Institute for political studies, Belgrade*

THE DANUBE IN THE VISION OF GERMAN GEOPOLITICS

Summary

According to its geographical and hydrographic characteristics, the Danube River is strategically, politically, economically, economically, traffic-wise and geopolitically one of the most important rivers in Europe. It is a river that in the Rhine-Main-Danube system stretches from the North Sea in the west to the Black Sea in the east and thus constitutes a continental geopolitical horizontal, a link between the West and the East and a potential route to the Middle East. Bearing in mind that Germany, as a respectable country in Europe, controls a significant part of the course of the Danube, but also represents the central country of Central Europe, and that in its geopolitical plans it perceived the east and southeast as legitimate zones of geopolitical conquest, we believe that in historical continuity it sees the Danube and the Danube as a strategic chance for its leading positioning on European soil at the beginning of the 21st century. We write about the importance of the Danube in the physical-geographical and geostrategic sense in the first part of the paper, with the aim of pointing out its most significant characteristics. Then, in order to understand the continuity of German geopolitical aspirations as clearly as possible, we performed the analysis on a strategic and tactical level, which means that in the second part of the paper we derived classic German geopolitical constants, in order to show in the third part of the paper that they are also implemented in a

* E-address: vanja.glisin@ips.ac.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7747-6205>

tactical sense on the ground, primarily through economic and economic instruments, but with a tendency to assume a leading role in Eastern and Southeastern Europe.

Key words: *Danube, Transdanubia, Germany, continentalism, geopolitics, Central Europe, Balkans*